

Теодора Цанкова, гл. ас. д-р
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

„МРАЧНИ НОЩИ“ НА ХОСЕ КАДАЛСО: МЕЖДУ ГОТИЧЕСКАТА ПОЕТИКА И ПРОСВЕЩЕНСКИЯ РАЗКАЗ

Резюме. Статията разглежда диалога „Мрачни нощи“ на Хосе Кадалсо от гледна точка на готическите и просвещенските елементи в него. Докато носител на просвещенските идеи е главният герой Тедиато, готиката се дължи на ужасяващата атмосфера и дебнещото на всяка крачка свръхестествено. Конституиращите готическата поетика дихотомии между свръхестественото минало и пречистеното от свръхестественост настояще в диалога се трансформират в опозиции между рационалния Тедиато и суеверния Лоренцо. Благодарение на жанра на диалога напрежението между двата полюса остава постоянно, а това на свой ред допринася за силното въздействие на „Мрачни нощи“.

Ключови думи: готика, Просвещение, Хосе Кадалсо, свръхестествено, диалог

Добре известно е, че испанската литература, особено в сравнение с английската и френската, не се отличава със забележителни просвещенски образци. Колкото до готическия жанр, разпространеният възглед е, че на испанска земя такъв напълно липсва. Настоящото изложение ще се спре на едно испанско произведение, което, макар често да отсъства от каноничните списъци, заслужава внимание както заради литературните си качества, така и заради съчетанието от просвещенски и готически черти, с което се отличава. Става дума за диалога „Мрачни нощи“ на Хосе Кадалсо – военен по занятие, автор на прозаични, поетически и драматургически творби.

Диалогът „Мрачни нощи“ е публикуван след смъртта на автора си и излиза на части във вестник „Корео де Мадрид“ през декември 1789 и януари 1790 г. От намерен през 1961 г. ръкопис обаче става ясно, че произведението датира най-късно от 1775 г.

„Мрачни нощи“ започва с уточнението, че са „написани в стила на тези, които написа на английски доктор Янг“¹, а веднага след това е изведен като мото следният цитат от „Енеида“, в който оригиналното *mortis* (смърт) е заместено с *noctis* (нощ): *Crudelis ubique / luctus, ubique pavor et*

---

¹ КАДАЛСО, Х. *Мрачни нощи*. – В: Х. КАДАЛСО. *Марокански писма. Мрачни нощи*. Прев. Д. Анастасова. София: Испаника, 2008, с. 191.

plurima noctis imago²; ако направим същата замяна в българския превод на Вергилиевата поема на Георги Батаклиев, цитатът би гласял: „Вред покъртителни вопли, нощ хилядолика, вред ужас“. Творбата е разделена на три части или три нощи и представлява монолог на главния герой Тедиато или негов диалог с няколко събеседници: гробар на име Лоренцо, стража, тъмничар, алегоричната фигура на Правосъдието и едно дете. Обстановката, в която се провежда диалогът обаче, не е статична, а динамична, тъй като той съпровожда действията на героите. Нещо повече, в текста липсват ремарки, поради което всичко случващо се – не само действията, а и мислите на героите, описанията на всичко около тях – са представени единствено чрез диалога, т.е. от перспективата и чрез думите на персонажите.

Началната постановка е следната: любимата на Тедиато е мъртва. Дълбоко отчаян и воден от дадено на гроба ѝ обещание, той иска да изрови трупа ѝ, за да го пренесе в дома си, да легне до нея и да предизвика пожар, който да превърне и двамата им в пепел. В първата нощ Тедиато се среща с гробаря Лоренцо, до чиято платена помощ е прибегнал. Двамата отиват на гроба на любимата на главния герой, успяват да повдигнат за малко плочата му, но силите им не стигат, за да я отместят. Разсъмва се и решават да продължат с начинанието на следващия ден. Междувременно разговарят за пари, свръхестествени същества и роднински връзки. Във втората нощ, докато Тедиато отива на срещата с Лоренцо, в близост до него е извършено убийство. Той е обвинен и хвърлен от Правосъдието в затвора. Там очаква смъртта си без съпротива, но след няколко ужасни часа е освободен, тъй като истинските извършители са намерени. Героят среща едно дете, което му разказва за трагичната съдба на семейството си, измъчвано от бедност, болест и скръб по починали майка и дядо. Детето се оказва син на гробаря Лоренцо. Нощта завършва със съчувствените думи, които Тедиато изказва на баща му. В третата нощ, която остава недовършена, двамата герои също се срещат, Лоренцо оплаква съдбата си, а Тедиато се опитва да го утеши, като го уверява в силата на приятелството. Накрая двамата се запътват да довършат започнатото в първата нощ.

Тази покъртителна история е вдъхновена от реална трагедия в живота на Хосе Кадалсо: внезапната ранна смърт на любимата му, актрисата Мария Игнасия Ибанес, която го разтърсва дълбоко. Любопитен факт е, че след смъртта на писателя се появява писмо от „негов приятел“, според което Кадалсо се е опитал да изрови трупа на Мария Игнасия, досущ като героя си в първата част на „Мрачни нощи“³.

Ако оставим настрана тези проблематични отношения между живота и литературата и се върнем към текста на диалога, няма как да

---

² Пак там.

³ Вж.: ARCE, J. Introducción. – In: J. CADALSO. *Cartas Marruecas. Noches lúgubres*. Madrid: Cátedra, 1987, pp. 13–59.

не ни направи впечатление заявката за подражание на Едуард Янг. Кадалсо несъмнено е познавал „Нощни мисли“ на английския поет, но както отбелязват редица изследователи⁴, приликата между двете произведения не е голяма и се свежда до обръщенията към нощта, печалното настроение на главния герой и името на основния му събеседник, Лоренцо. Диалогът на испанския писател не е медитативен, а посланията му, както ще стане ясно, са отправени в друга посока от тези на Янг.

И все пак, акцентът върху нощта, независимо дали е заета от английския поет или не, е ключов. Нощта е времето, в което протича действието в диалога, а то е действие в противовес на дневния ред, поради което и не бива да бъде виждано. Нощта е страшно време, в което святкат светкавици, гърмят гръмотевици и се чуват воплите на затворниците в съседство; именно тогава „всяко човешко същество осъзнава своята смъртност“⁵. Нощта е в синхрон с душевното състояние на Теодиато, който се обръща към нея с „майко на престъпленията, унищожителко на красотата, образ на хаоса, от който сме произлезли“⁶, и никога не е толкова тъмна, колкото на него му се иска. Описаното светуосещане съответства на зародилите се по онова време предромантически настроения и в този смисъл не е изненадващо.

Замяната на „смърт“ с „нощ“ в цитата от „Енеида“, който служи за мото, допълва картината, като от една страна, отъждествява нощта със смъртта, а от друга, засилва връзката между нощта и ужаса. Тук вече сянката на готическото нараства все по-застрашително и приканва да се обърнем с лице към нея. За целта ще се спрем на откроените от Огнян Ковачев „значими съставки на фикционалната действителност, конституираща готическата поетика“, въведени от Уолпоул в предговора към първото издание на „Замъкът Отранто“, а именно: „настоящата книга – миналата история, прочистеното от свръхестественост Сега – господството на свръхестественото Тогава, авторовото самосъзнание – суеверията на времето в романа“⁷.

Посочените дихотомии са изградени въз основата на противопоставянето между „преди“ и „сега“, между авторовото самосъзнание и съзнанието, характерно за отминалото време на действието в произведението. Историята в „Мрачни нощи“ обаче не е ситуирана в отминала епоха. В диалога на Кадалсо до такава степен липсват маркери за време и място – освен

---

⁴ Вж. напр.: WARDROPPER, Br. Cadalso's "Noches lúgubres" and Literary Tradition. – In: *Studies in Philology*, Oct., 1952, Vol. 49, No. 4 (Oct., 1952), p. 619, и: DOWLING, J. *Las Noches lúgubres de José Cadalso y la juventud romántica del Ochocientos*. Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2002.

⁵ КАДАЛСО, Х. Цит. съч., с. 192.

⁶ Пак там, с. 204.

⁷ КОВАЧЕВ, О. *Готическият роман. Генеалогия, жанр, естетика*. София: Еднорог, 2004.

най-непосредствените: нощните часове, църковното гробище, затвора – че е невъзможно той да бъде разположен хронологично и географски. Затова би било най-логично да приемем, че той се развива в близки до авторските „тук“ и „сега“. В такъв случай времева дистанция между съзнанието на автора и съзнанието, характерно за историческия период на действието, илюстрирано чрез съзнанието на героите, също би била немислима. Трябва да се отбележи и че поради особеностите на жанра – липсата на разказвач и авторски ремарки – в „Мрачни нощи“ би било трудно да се отчете и всякаква друга дистанция между съзнанието на автора и съзнанието на героите.

Изложеното насочва към извода, че по отношение на произведението на Кадалсо готическата поетика като че ли не е приложима. Защитаваната тук теза е обратната: „Мрачни нощи“ може да бъде разглеждана като готическа творба, от една страна, заради определящото присъствие на ужасното в нея и от друга, защото посочените по-горе дихотомии претърпяват трансформация, без да изгубят силата си поради това.

Ужасното в произведението се дължи на тъмната, необикновено страшна нощ, непрекъснато сравнявана с душата на Тедиато, на макабреното предприятие на героите, на зловещата атмосфера в затвора, на злощастната съдба на семейството на Лоренцо и на свръхестественото. От всичко изброено последното е от най-силен интерес за нас заради решаващата си роля в опозициите, които ни служат за отправна точка.

В диалога на Кадалсо въпросът за свръхестественото се проблематизира два пъти, все през първата нощ. Първия път излиза на преден план в разговор между Тедиато и Лоренцо по повод случка, която преживяват заедно. По пътя към гробището, докато първият вдъхва кураж на втория, гробарят вижда пред тях неясна фигура – тя нараства с приближаването им и е следвана от „друг призрак“⁸. Той тутакси предлага да бягат, но е възпрян от възклицанието „безумец!“ на другаря си, последвано от обяснението, че онова, което вижда, са собствените им сенки, които растат съгласно положението на телата им спрямо поставена наблизо лампа. Случилото се дава повод за размяна на кратки реплики относно създанията от отвъдния свят. У Лоренцо, който не поставя съществуването им под съмнение, те предизвикват страх. Тедиато обаче твърди, че ги е търсил безрезултатно, и че дори да ги види, не би повярвал на очите си. За него те са „плод на нечия изпълнена с тъга фантазия“, а човешката фантазия, от която неговата не прави изключение, на свой ред е „плодовита само на химери, илюзии и ужасяващи неща“⁹. Затова той може да се уплаши първоначално при срещата със свръхестествени същества, но разми-сълът би го успокоил.

---

⁸ КАДАЛСО, Х. Цит. съч., с. 194.

⁹ Пак там, с. 195.

Малко по-късно, същите герои продължават темата за свръхестественото, но в друг контекст: Тедиато разказва на жадния за подробности Лоренцо неотдавнашно свое прежеждие. Една нощ, която прекарал на гроба на любимата си, видял от съседен гроб да изскача белезникаво същество с искрящи очи и тежко дишане; въображението му рисувало всевъзможни чудовища, светлината на близката лампа угаснала, но въпреки това героят не отстъпил и с крачка назад и дори се опитал да докосне ужасното създание; то избягало. Тук на помощ му се притекъл разумът, благодарение на който Тедиато успял да преодолее страховете си. Омаломощен от първоначалния уплах обаче, от глуда, студа и мъката по любимата, той припаднал. На следващата сутрин се оказало, че излязлото от гроба същество е било кучето на гробаря.

Двете предадени тук случки представят главния герой Тедиато като човек, неподатлив на суеверия, способен да дава научни обяснения, уповаващ се на разума си. С други думи, просвещенски човек. В контраст с него, Лоренцо е суеверен, простодушен и неразсъдлив – качества, които свързваме с предмодерната епоха. Така опозицията между наситеното със свръхестествено Тогава и прочистеното от свръхестествено Сега в произведението на Кадалсо преминава в опозиция между Лоренцо и Тедиато. Дистанцията във времето е снета за сметка на дистанция между героите. Тя би могла да се чете и като дистанция между класите, тъй като Лоренцо е представител на третото съсловие, а Тедиато – по всичко личи – е благородник.

Тук е интересен въпросът за позицията на автора – дали той като човек на XVIII век, проявява „епистемологично лицемерие“¹⁰ в изобразяването на предмодерния Лоренцо. Възможно е, но в „Мрачни нощи“ няма свидетелства за това, тъй като рационалността на Тедиато не е представена. Макар авторовите симпатии безспорно да са на страната на главния герой, защитаваният от него светоглед не е доминиращ. За това допринася преди всичко избраният жанр на диалога, благодарение на който действието е представено в процеса на най-непосредственото си развитие. В резултат, читателят на няколко пъти преминава от състоянието на първоначален уплах от свръхестественото до състоянието на сетнешен размисъл, което го успокоява, уверявайки го в рационалното обяснение на случилото се. Този преход е благоприятстван допълнително от особената позиция на читателя – той вероятно не вярва в съществуването на свръхестественото в собствения си извънфикционален свят, но за фикционалния свят на „Мрачни нощи“ не може да бъде толкова сигурен.

В заключение може да се каже следното: обесията с ужасното и опозицията между суеверния Лоренцо и рационалния Тедиато позволяват произведението на Кадалсо да се причисли към жанра на готиката.

---

¹⁰ КОВАЧЕВ, О. Цит. съч., с. 48.

Рационалният светоглед на Тедиато несъмнено е победител на идейно ниво и в този смисъл диалогът на испанския писател е носител на просвещенски идеи. Същевременно обстоятелството, че този светоглед не е наложен като господстващ, а действието в диалога е представено като непосредствено случващо се, създава напрежение, което на свой ред допринася за интригата и силното въздействие на „Мрачни нощи“.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

КАДАЛСО, Х. *Марокански писма. Мрачни нощи*. Прев. Д. Анастасова. София: Испаника, 2008.

КОВАЧЕВ, О. *Готическият роман. Генеалогия, жанр, естетика*. София: Еднорог, 2004.

REFERENCES

ARCE, J. Introducción. In: CADALSO, J. *Cartas Marruecas. Noches lúgubres*. Edición de Joaquín Arce. Madrid: Cátedra, 1987, pp. 13–59.

CADALSO, J. & D. ANASTASOVA (trans.). *Marokanski pisma. Mrachni noshti* [Cartas marruecas. Noches lúgubres]. Sofia: Hispanica [publ.], 2008.

DOWLING, J. *Las Noches lúgubres de José Cadalso y la juventud romántica del Ochocientos*. Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2002: <https://www.cervantesvirtual.com/nd/ark:/59851/bmcm9065> [прегл. 30.04.2022].

KOVACHEV, O. *Goticheskiyat roman. Genealogiya, zhanr, estetika* [The Gothic Novel. Genealogy, genre, aesthetics]. Sofia: Ednorong [publ.], 2004.

WARDROPPER, Br. Cadalso's "Noches lúgubres" and Literary Tradition. In: *Studies in Philology*, Oct., 1952, Vol. 49, No. 4 (Oct., 1952), pp. 619–630.

“LUGUBRIOUS NIGHTS” BY JOSÉ CADALSO: BETWEEN THE POETICS OF THE GOTHIC AND THE DISCOURSE OF THE ENLIGHTENMENT

Abstract. The article focuses on the dialogue “Lugubrious Nights” by José Cadalso and analyses it from the point of view of its Gothic and Enlightenment traits. While Tediato, the protagonist, embodies the ideas of the Enlightenment, the Gothic is associated with the atmosphere of horror and the constant presence of the supernatural. The dichotomies, constituent of the poetics of the Gothic, between the supernatural past and the devoid of supernatural present are transformed in the dialogue into oppositions between the rational Tediato and the superstitious Lorenzo. Thanks to the genre of the dialogue the tension between the two poles remains constant which on its turn enhances the impact of “Lugubrious Nights”.
Keywords: Gothic fiction, Enlightenment, José Cadalso, supernatural, dialogue

Teodora Tzankova, Chief Assist. Prof. PhD

Sveti Kliment Ohridski University of Sofia

ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0001-9746-7819>

E-mail: ttzankova@fcml.uni-sofia.bg